

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто методологічні основи соціально-економічного прогнозування. Акцентується увага на те, що в умовах науково-технічного прогресу й удосконалення економічної системи держави, прогнозування стає одним із вирішальних наукових факторів формування стратегії і тактики суспільного розвитку

Постановка проблеми. Суспільне життя неможливе без передбачення майбутнього, без прогнозування перспектив розвитку: економічні прогнози необхідні для визначення шляхів розвитку суспільства й економічних ресурсів, що забезпечують його досягнення, для виявлення найбільш імовірних і економічно ефективних варіантів планів обґрунтування основних напрямів економічної і соціальної політики, передбачення наслідків прийняття рішень і здійснюваних у даний момент заходів. Нове суспільством диктує нові, більш високі вимоги до соціально-економічного зростання, його змісту і до якості самої економічної політики. Це зумовлено багатьма обставинами і передусім тим, що його зародження пов'язано з багатьма змінами у змісті функцій держави, яка висуває свої вимоги до економічної політики.

Ринкові відносини впливають на умови функціонування і розвитку економіки України, вимагають детальної розробки всіх управлінських заходів як на коротко-, так і на довготермінований період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні прогнозуванням на макроекономічному рівні займається Міністерство економіки, а саме Департамент економічної політики і прогнозування. Порядок і терміни складання прогнозів соціального і економічного розвитку встановлюється на основі рішень Кабінету міністрів України чи за його розпорядженням Міністерством економіки.

Фундаментальні роботи в галузі прогнозування проводяться в Академії наук України. Прогнози економічного і соціального потенціалу країни складає Інститут прогнозування, Рада з вивчення продуктивних сил, Академія наук України, Інститут комплексних транспортних проблем при Міністерстві економіки, ДНДІ з проблем інформатики, Держкомстаті.

Моделі розвитку соціально-економічних процесів розглянуто, досліджено і детально представлено у своїх публікаціях В.В. Вітлінським, С.І. Наконечним, О.Д. Шараповим, В.А. Кадієвським. І не зважаючи на високий рівень та різноманітність досліджень з цих питань, їм приділяється постійна увага та дослідження потребують поглибленого аналізу таких моделей економіки у перехідний період у різних постсоціалістичних країнах, у тому числі і в Україні.

Мета дослідження. Обґрунтувати, що при недостатності чи взагалі відсутності інформації розробка прогнозу не тільки не виключається, а, навпаки, стає особливо актуальною і практично важливою, тому що таким чином можна знизити рівень невизначеності та підвищити достовірність управлінських рішень.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналізуючи зміст та напрями трансформаційних процесів в Україні, слід звернути увагу, що в контексті поглиблення суспільно-реформаційних процесів, адаптації до нового формату глобальних зрушень та

модернізації загальних положень національного реформаційного порядку сьогодні перед Україною постало одразу кілька завдань, серед яких головними є [6]: забезпечення динаміки економічного зростання, яка б відтворювала резонанс із загальносвітовою динамікою та темпом розвитку інших країн спільно з Україною.

Таким чином, сучасні умови вимагають максимального розширення фронту прогнозування соціально-економічних процесів, подальшого удосконалення методології і методики розробки прогнозів. Чим вищий рівень прогнозування процесів суспільного розвитку, тим ефективнішим є планування і керування цими процесами у суспільстві.

Державне регулювання економікою – це система заходів, спрямованих на забезпечення нормального процесу суспільного відтворення, сприятливих умов для функціонування економіки. Держава ніколи не була пасивним спостерігачем розвитку соціально-економічних процесів, завжди втручається у господарське життя, але масштаби і форми такого втручання були різні. До них належать: кредитно-грошова, бюджетно-фінансова, структурна та промислова політика, прогнозування, планування та політика доходів. Таким чином, прогнозування соціально-економічних процесів є складовою частиною державного регулювання економіки й передусім спрямовується на досягнення її пропорційності та збалансованість за допомогою методів прямого та непрямого регулювання [1].

Складовою системи прогнозування соціально-економічних процесів є бюджетне планування. Його основою є розроблений і схвалений план економічного і соціального розвитку України.

Прогнозування фінансування здійснюється в складі річних державних програм, індикативних планів галузей, програм регіонів, а також у процесі

розробки Державного та місцевих бюджетів. Державний бюджет розробляється одночасно з державними програмами, їх показники взаємо узгоджуються. Основні прогнозні макропоказники Державної програми соціально-економічного розвитку України використовуються для розробки Державного бюджету, а його видаткова частина – для планування соціального забезпечення, утримання органів державної влади, армії, інвестицій, підтримки державних контрактів тощо.

Головними характеристиками плану є його ефективність, надійність, еластичність, маневреність та можливість використання його для практичного застосування.

Зростаюча динамічність зовнішнього середовища економічної системи будь-якого рівня ієрархії значно ускладнює процес прогнозування, оскільки при розробці плану необхідно враховувати не тільки фактичну ситуацію, але і прогноз на майбутнє. Таким чином, план сам по собі є складною системою, яку необхідно досліджувати, з метою оптимального управління ним [2].

Проблеми прогнозування соціально-економічних процесів відносять до так званих погано визначених проблем. Тому що причинно-наслідкові зв'язки цих процесів досить складні для побудови оптимальної траєкторії економічного розвитку. Тому пізнання реальної структури процесів полягає у складанні ряду наближень, припущень і виявленні причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи, які пояснюють її поведінку.

Рушійні сили розвитку не діють ізольовано, вони взаємозалежні і взаємообумовлені [4]. Фактичний розвиток економіки в цілому складається під впливом відхилень, що виникають під час реалізації планових рішень з управління відповідними процесами, які мають інерційний характер. Основними рушійними силами розвитку економіки є економічна доцільність, технічні можливості і соціальна потреба.

На даний час, за оцінками провідних науковців у галузі прогнозування соціально-економічних процесів, існує більш, ніж 150 різних методів прогнозування. Проте на практиці, як правило, широко використовується 15-20. На рисунку 1. подається одна з можливих класифікацій схем методів прогнозування [3].

Однією з найбільш важливих класифікаційних ознак методів прогнозування є ступінь формалізації, що досить повно охоплює прогностичні методи. Другою класифікаційною ознакою можна назвати загальний принцип дії методів прогнозування, третім – спосіб одержання прогнозованої інформації.

Рис.1. Класифікація методів прогнозування.

У більшості класифікаційних схем методи прогнозування поділяються на три основні класи: моделювання, екстраполяції, експертних оцінок.

Галузь застосування основних класів методів прогнозування наведено у таблиці 1.

Прогноз – це пошук реального і економічно обгрунтованого рішення. Прогнозування виявляє процеси, які слід врахувати у майбутньому та дозволяє обгрунтувати заходи активного впливу на них.

Таблиця 1.

Вид прогнозу	Клас методів прогнозу		
	екстраполяційні	моделювання	експертні
Короткостроковий	+	+	+
Середньостроковий	-	+	+
Довгостроковий	-	-	+

Раніше окремі характеристики планових рішень розглядалися як самостійні критерії якості плану. Проте, при плануванні економічної системи у мовах невизначеності велике значення набуває комплексний оптимальний вибір значень параметрів і характеристик плану, що забезпечує задану надійність розв'язку.

В основі комплексного розгляду задачі такого типу лежить оптимізаційна модель планування:

$$\begin{aligned} F(x) &\rightarrow \text{opt}; \\ g_k(X) &\geq P_k, k \in K, \\ u_i(X) &\leq S_i, i \in I, \end{aligned}$$

де, P_k – потреба у k -му продукті, $k \in K$;

S_i – планова поставка i -го ресурсу, $i \in I$;

$F(x)$ – цільова функція системи;

$X = (X)$ – вектор технологічних параметрів плану, наприклад, інтенсивність використання технологічних способів.

Прогнозування соціально-економічних процесів при такому підході буде складатися із наступних кроків:

1. на першому етапі необхідно задіяти проміжний механізм, який означає процедуру формування оптимальної структури виробництва чи надання послуг;

2. на другому етапі вирішується комплексна оптимізаційна задача прогнозування, яка враховує умови маневреності, взаємозамінності резервування, імовірність недоотримання сировини чи продукції тощо.

Така оптимізаційна задача формально може бути представлена у наступному вигляді [5]:

$$\begin{aligned} F(x, V, R, M, \overline{e_k}) &= \\ \sum_{q=0}^H q^h f(x^0, x^h, V^h, R^h, M^h) &\rightarrow \text{opt}; \\ \forall H = \overline{0, H} : & \\ g_k^h(x^h, V^h, R^h) &\geq \overline{P_k^h(V^h, R^h)}, \\ k \in K(V^h, R^h); & \end{aligned}$$

$$U_k^h(x^h, V^h, R^h) \leq \overline{S_i^h(V^h, R^h)},$$

$$i \in I(V^h, R^h);$$

$$M^H(X^0, X^H) = 0.$$

де, H – кількість кроків необхідних для поділу інтервалу $[0; \nabla S_1^H]$;

$F(x^h, V^h, R^h, M^h)$ – функціонал задачі оптимізації при h -му рівні недопостачання, який враховує рівні взаємозамінності V^h і резервування R^h ;

q^h – імовірність h -го рівня недопостачання.

Таким чином, оптимальне значення функціонала задачі є функція, яка залежить від норми еластичності, міри маневреності, рівнів взаємозамін і резервування ресурсів чи продукції.

Для будь-якої економічної системи повинна існувати певна збалансованість між рівнями збурення, які торкають систему при реалізації планів, рівнями вимог до надійності її розвитку і глибиною можливого для цієї системи маневру.

Якщо обмежити невисоким рівнем можливостей економічного маневру, тобто створити мало маневрених ситуацій для системи, яка функціонує під загрозою впливу великих збурень, то даремно вимагати від неї високої стабільності вихідних фінансово-економічних показників. Для отримання високих рівнів надійності розвитку соціально-економічної системи необхідно якимось чином або зменшити імовірність появи збурення у системі, або збільшити гранично допустимий економічний маневр, який дозволений для цієї системи, тобто збільшити її маневрені можливості. За умови, що ні на один ні на інший фактор через деяку низку причин вплинути неможливо, то необхідно понизити рівень вимог до надійності. Тому надійність плану повинна стати головним прогнозним показником і обґрунтовуватися аналізом очікуваних збурень і оцінкою маневреної якості соціально – економічної системи.

Необхідно зазначити, що елементи і підсистеми прогнозної системи володіють різними маневреними якостями, то, відповідно, виникає задача розподілу збурень між елементами системи. Природно, що на елементи із малою маневреністю повинні накладатися мінімальні збурення, а підсистеми, які здатні до адаптації і є тими, що гасять збурення, можуть прийняти на себе питому долю змін в умовах реалізації прогнозних показників. Система в цілому повинна бути складена із таких елементів, щоб її компенсуючи властивість була не нижча за збурення.

Отже, головне призначення прогнозування як однієї зі специфічних форм планової діяльності полягає в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку економіки, передбаченні змін умов і факторів цього розвитку, створенні наукової бази для розробки довгострокової економічної політики держави та прийняття рішень щодо її реалізації.

Соціально – економічне прогнозування необхідно розглядати як необхідний і важливий науково-аналітичний етап загального процесу планування. Разом з тим, воно спрямоване не на розробку конкретних планових заходів, а на обґрунтування тенденцій розвитку соціально-економічних процесів, визначення проблем, які необхідно вирішувати у майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліжко О.М. Економічне прогнозування: Навч. Посіб. – 3-тє вид., доп. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 207 с.
2. Загородній Ю.В., Кадієвський В.А. Моделювання економіки: курс лекцій. – К.: Вид-во ДАСОА, 2007. – 214 с.
3. Касьяненко В.О., Старченко Л.В. Моделювання та прогнозування економічних процесів. Конспект лекцій: Навч. посіб. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 185 с.
4. Моделирование экономической динамики: Учебное пособие / Клебанова Т.С., Дубровина Н.А., Полякова О.Ю., Раевнева Е.В., Милов А.В., Сергиенко Е.А. – 2-ое изд., стереотип. – Х.: Издатель. Дом “ИНЖЕК”, 2005. – 244 с.
5. Полякова О.Ю., Милов А.В. Моделирование системных характеристик экономики: Учебное пособие. – 2-ое изд., Х.: Издательский дом “ИНЖЭК”, 2006. – 296 с.
6. Трансформаційна економіка: Навч. посіб. / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та ін.; За ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

ПОПРОЗМАН Н.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Національного аграрного університету